

Баранець В. А.,

аспірант

Національної академії внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ФОРМІ ДІЗНАННЯ

Анотація. Актуальність статті полягає в тому, що дізнання є формою досудового розслідування, яка передбачена правовим системам країн як романо-германської, так і англосаксонської правової сім'ї. Втім, розслідування кримінальних правопорушень у формі дізнання має суттєві відмінності в різних країнах та може поєднувати в собі як елементи кримінальної процесуальної діяльності, так і оперативно-розшукової чи і адміністративної. Дізнання як кримінальна процесуальна діяльність також має різні форми. Адже дізнання може бути як початковим етапом досудового розслідування, так і самостійною диференційованою формою спрощеного кримінального провадження. У статті здійснено порівняльний аналіз процесуальної форми досудового розслідування кримінальних правопорушень у формі дізнання у Франції, Німеччині, США та Україні. Встановлено, що дізнання в зарубіжних країнах є основною формою розслідування, яке поєднує в собі як елементи кримінальної процесуальної, так і оперативно-розшукової діяльності. Визначено, що відповідно до кримінального процесуального законодавства Франції дізнання є як початковим етапом попереднього слідства, так і спрощеною формою досудового провадження очевидних кримінально-карних діянь. При спрощеній формі офіцер судової поліції має право проводити всі слідчі дії, кожна з яких оформляється протоколом, що має доказове значення. Дізнання в Україні є спрощеною формою досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень (проступків), а не окремим початковим етапом досудового розслідування. Відповідно до кримінального процесуального законодавства Німеччини дізнання є єдиною формою досудового розслідування. Дізнання здійснює прокурор або поліція під керівництвом прокурора. Судовий слідчий в такому розслідуванні приймає бере участь лише при прийнятті найважливіших рішень чи вирішенні питання щодо легалізації доказів. Зауважується, що законодавству США відома диференційована форма кримінального провадження залежно від тяжкості вчиненого діяння. За ступенем суспільної небезпеки кримінально-карні діяння поділяють на такі види: державна зрада, фелонія, місдемінор (проступок). Обґрунтовано, що для країн як романо-германської, так і англо-саксонської системи права притаманна тенденція до диференціації кримінальної процесуальної форми та запровадження прискорених (спрощених) досудових проваджень.

Ключові слова: дізнання, розслідування, спрощене провадження, диференціація кримінального судочинства, проступок.

Baranets V. A. Foreign experience in investigating criminal offenses in the form of inquiry

Abstract. The relevance of the article lies in the fact that inquiry is a form of pre-trial investigation, which is provided for by the legal systems of countries of both the Romano-Germanic and Anglo-Saxon legal families. However, the investigation of criminal offenses in the form of an inquiry has significant differences in different countries and can combine elements of criminal procedural activity, as well as operative-investigative or administrative activities. Discovery as a criminal procedural activity also has different forms. After all, inquiry can be both the initial stage of a pre-trial investigation and an independent, differentiated form of simplified criminal proceedings. In the article, a comparative analysis of the procedural form of the pre-trial investigation of criminal offenses in the form of inquiry in France, Germany, the USA and Ukraine is carried out. It has been established that inquiries in foreign countries are the main form of investigation, which combines elements of both criminal procedural and operational investigative activities. It was determined that according to the French criminal procedural legislation, the inquiry is both the initial stage of the preliminary investigation and a simplified form of pre-trial proceedings for obvious criminal acts. With the simplified form, the judicial police officer has the right to conduct all investigative actions, each of which is drawn up in a protocol that has evidentiary value. Investigation in Ukraine is a simplified form of pre-trial investigation of certain categories of criminal offenses (misdemeanors), and not a separate initial stage of pre-trial investigation. According to the criminal procedural legislation of Germany, inquiry is the only form of pre-trial investigation. Investigations are carried out by the prosecutor or the police under the direction of the prosecutor. The judicial investigator in such an investigation takes part only in making the most important decisions or solving the issue of legalization of evidence. It is

noted that US legislation has a differentiated form of criminal proceedings depending on the gravity of the committed act. According to the degree of public danger, criminal acts are divided into the following types: treason, felony, misdemeanor. It is substantiated that for countries with both Romano-Germanic and Anglo-Saxon legal systems, there is an inherent tendency to differentiate the criminal procedural form and introduce accelerated (simplified) pre-trial proceedings.

Key words: *inquiry, investigation, simplified proceedings, differentiation of criminal proceedings, misdemeanor.*

Вступ. Дізнання є формою досудового розслідування, яка передбачена правовим системам країн як романо-германської, так і англосаксонської правової сім'ї. Втім, розслідування кримінальних правопорушень у формі дізнання має суттєві відмінності в різних країнах та може поєднувати в собі як елементи кримінальної процесуальної діяльності, так і оперативно-розшукової чи і адміністративної. Дізнання як кримінальна процесуальна діяльність також має різні форми. Адже дізнання може бути як початковим етапом досудового розслідування, так і самостійною диференційованою формою спрощеного кримінального провадження.

Доцільність запровадження в Україні диференціації досудового розслідування залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення була задекларована ще у 2008 році відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції, де вказано, що досудове розслідування має бути позбавлене зайвої формалізації та дублювання функцій, за формою досудове розслідування має поділятися на: досудове слідство у справах про злочини та дізнання у справах про кримінальні проступки [1].

Такий підхід обумовив необхідність законодавчої регламентації дізнання як форми досудового розслідування під час розробки Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України 2012 року. Так, процесуальна форма досудового розслідування у формі дізнання визначена у главі 25 КПК України «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків», яка неодноразово зазнавала змін і доповнень [2], що свідчить про потребу пошуку найбільш оптимальної процесуальної форми досудового розслідування у формі дізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем розслідування кримінальних правопорушень у формі дізна-

ння було предметом наукового інтересу таких учених, як: О.В. Баулін, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, Є.Д. Лук'янчиков, Б.Є. Лук'янчиков, В. В. Луцик, А.М. Михайлюк, А. В. Молдован, Д. П. Письменний, О. І. Поповченко, Д. О. Савицький, В. А. Савченко, А. С. Симчук, О.Ю. Хабло, С.С. Чернявський, М.Є. Шумило, В. І. Фаринник та ін [3-5]. Втім, дослідження вказаних науковців стосувалося кримінального процесуального законодавства або до його реформування у 2012 році, або обмежувалося аналізом вітчизняного кримінального процесуального законодавства.

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду розслідування кримінальних правопорушень у формі дізнання у Франції, Німеччині, США, визначення особливостей їх процесуальної форми досудового розслідування у формі дізнання й порівняння її з дізнанням, визначеним у КПК України.

Викладення основного матеріалу. Дізнання як спрощена форма досудового розслідування дозволяє забезпечити досягнення завдання кримінального провадження щодо швидкого досудового розслідування. Так, відповідно до положень ст. 301 КПК України дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого [2].

Але, в той же час, спрощення процесуальної форми може зумовлювати зменшення процесуальних гарантії кримінального провадження, що сприяє ризикам зловживання повноваженнями особами, які здійснюють кримінальне провадження. Зокрема, відповідно до положень ч. 2 ст. 302 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний роз'яснити

підозрюваному, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини [2].

Вищевикладене обумовлює необхідність підвищеної уваги науковців до проблеми дізнання, як спрощеної форми досудового розслідування. Всебічному дослідженню процесуальної форми досудового розслідування у формі дізнання сприятиме порівняльний аналіз регламентації цього процесуального інституту у процесуальному законодавстві інших країнах.

Варто зауважити, що дізнання в різних країнах здійснюється у різних формах. Втім, як правило, вчені виділяють два підходи до побудови дізнання, яке відрізняється у англосаксонській та романо-германській (континентальній) системі права.

Так, Франція є однією з засновниць континентального кримінального процесу. Дізнання у Франції є етапом кримінального процесу, який називається поліцейським дізнанням та проводиться до початку попереднього слідства під керівництвом прокурора. Для здійснення поліцейського дізнання, спрямованого на пошук та виявлення злочинів, у Франції створена та функціонує судова поліція, на яку покладається обов'язок як з проведення дізнання, так і забезпечення громадського правопорядку у цілому [6, с. 172].

Як зауважує А.М. Михайлюк, кримінальний процес Франції виокремлює п'ять основних видів дізнання: 1) очевидного кримінально-караного діяння; 2) початкове; 3) розслідування смерті при підозрілих обставинах; 4) розшуку безвісно відсутніх осіб; 5) розшуку осіб, що переховуються [6, с. 172].

Дізнання очевидних кримінально-карних діянь є спрощеною формою досудового провадження. У КПК Франції детально регламентуються випадки очевидності злочину – при

вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення. Закон не встановлює строків цього виду дізнання. Але, враховуючи очевидність діяння, вони складають кілька годин або днів. На відміну від початкового дізнання, під час дізнання очевидних злочинів поліція має право проводити всі слідчі дії, кожна з яких оформляється протоколом, що має доказове значення [7].

Початкове дізнання проводиться, якщо не має зазначених законом умов очевидності. Цей вид дізнання характеризується відсутністю визначених законом приводів до початку розслідування та відсутністю можливості застосування поліцією засобів примусового характеру (можна здійснювати лише затримання до двадцяти чотирьох годин). Для цієї форми дізнання притаманною є непроцесуальна діяльність поліції. Воно закінчується складанням офіцером судової поліції рапорту, де вказуються докази та висновки початкового дізнання. Рапорт передається прокурору, який має право розпочати попереднє слідство, або закрити провадження. Початкове дізнання може проводитися і після попереднього слідства, якщо в прокуратурі виникне необхідність отримання нових відомостей і поданні їх до суду.

Процесуальна форма розслідування смерті при підозрілих обставинах визначена у ст. 74 КПК Франції, де передбачено, що у разі виявлення трупа, незалежно від того, чи є це насильницька смерть, чи ні, але причини якої невідомі або підозрілі, офіцер судової поліції негайно інформує прокурора, який встановлює обставини смерті або доручає здійснити це офіцерам судової поліції. Після закінчення зазначеної форми дізнання, провадження або припиняється, або проводяться такі форми розслідування як початкове дізнання, дізнання очевидних злочинів чи попереднє слідство [7].

Розслідування у вищевикладених формах дізнання конкретними строками не обмежена, але дізнання має короткотривалий характер: від кількох годин до кількох днів, що обумовлено, або очевидністю вчиненого діяння, або обмеженими строками затримання.

Вищевикладене свідчить, що дізнання у Франції має свою особливість, воно

здійснюється не тільки в рамках кримінальної процесуальної, а й у рамках оперативно-розшукової діяльності. Судова поліція може лише збирати докази та складати рапорти чи протоколи, не здійснюючи оцінку зібраних доказів. Вчені відмічають, що в Україні схожий характер діяльності, порівнюючи з дізнанням Франції, має оперативно-розшукова діяльність [6, с. 173]. Адже відповідно до ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривною діяльністю спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [8].

Отже, відповідно до кримінального процесуального законодавства Франції дізнання прирівнюється до загального розслідування, спрямованого на підтвердження наявності події кримінального правопорушення, збирання доказів та встановлення особи, яка його вчинила. Після дізнання наступним етапом кримінального провадження є попереднє слідство, яке здійснюється по злочинах та інших протиправних діяннях. Воно є факультативним та проводиться тільки за рішенням прокурора. Тобто, у всіх інших випадках провадження про правопорушення вичерпується поліцейським дізнанням.

Відповідно до процесуального законодавства Франції прокуратура здійснює нагляд і контроль за судовою поліцією при проведенні нею дізнання та у випадках, передбачених законом, ініціює питання про кримінальне переслідування шляхом звернення до судового слідчого з публічним позовом про проведення досудового розслідування [6, с. 173].

Вищенаведене свідчить, що відповідно до кримінального процесуального законодавства Франції дізнання відіграє ключову роль під час кримінального провадження. Дізнанням є як початковим етапом попереднього слідства, так і спрощеною формою досудового провадження очевидних кримінально-карних діянь.

Адже відповідно до КПК Франції під час дізнання очевидних кримінально-карних діянь офіцер судової поліції має право проводити всі слідчі дії, кожна з яких оформляється протоколом, що має доказове значення.

Варто відмітити, що на відміну від кримінального процесуального законодавства Франції, дізнання в Україні є спрощеною формою досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень (проступків), а не окремим початковим етапом досудового розслідування.

Кримінальне процесуальне законодавство Німеччини також належить до романо-германської правової сім'ї, але в Німеччині дізнання є єдиною формою попереднього розслідування.

Як зауважує А.В. Молдован, досудове розслідування у формі дізнання проводиться прокуратурою і поліцією. Проведення дізнання в поліції покладено на визначену категорію урядовців, які називаються допоміжними урядовцями прокуратури. Проведення дізнання в повному обсязі відноситься до компетенції прокуратури. Поліція виконує лише окремі доручення прокуратури, а також за власною ініціативою розслідує кримінальні злочини з метою попередження заплутаних справ [9].

Так, відповідно до КПК Німеччини дізнання розпочинається з отримання поліцією повідомлення про вчинений злочин. Після цього поліція проводить невідкладні слідчі дії спрямовані на встановлення особи, яка вчинила злочин, та подає матеріали прокурору для ухвалення рішення про початок кримінального переслідування (§ 163 КПК ФРН) [10]. Поліція уповноважена здійснювати дізнання у складних провадженнях та після направлення матеріалів прокурору. Ця діяльність включає виявлення інших епізодів злочинної діяльності, а також встановлення осіб, які їх вчинили.

У провадженні дізнання можлива участь слідчого судді. Так, у разі необхідності легалізації даних попереднього розслідування поліція звертається до дільничного суду. Суддя-дізнавач за клопотанням прокуратури (або захисту) проводить окремі слідчі дії. Як правило, суддя допитує найважливіших свідків,

а також обвинувачених, які визнають свою винуватість під час допиту поліцією чи прокурором.

Дізнання може закінчуватися у таких двох формах: порушення публічного обвинувачення у формі обвинувального акту чи закриття провадження [11].

Отже, відповідно до кримінального процесуального законодавства Німеччини дізнання є єдиною формою досудового розслідування. Дізнання здійснює прокурор або поліція під керівництвом прокурора. Судовий слідчий (дільничний суддя-дізнавач) в такому розслідуванні приймає бере участь лише при прийнятті найважливіших рішень чи вирішенні питання щодо легалізації доказів. Варто зауважити, що відповідно до КПК України досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а досудове розслідування кримінальних проступків – у формі дізнання (ст. 215 КПК України). І це є дві окремі форми досудового розслідування.

Для кримінального процесу англо-саксонської правової сім'ї (США та Велика Британія) притаманним є прецедентне право. Окрім цього, в Сполучених Штатах Америки, існує два рівні законодавства – федеральне та законодавство штату. У США не існує жодного кримінального процесуального закону, який би діяв по всій державі. Тому попереднє розслідування в Сполучених Штатах регулюється прецедентами федеральних та місцевих судів, відомчих актів і лише частково процесуальними законами окремих штатів. Зокрема, у штатах Іллінойс, Каліфорнія, Нью-Йорк та ін. діють кримінально-процесуальні кодекси [9].

Розслідування злочинів проводиться поліцією. Під час такого розслідування поліція здійснює розкриття злочину та збирає інформацію, яка, за умови дотримання певних судових рекомендацій, визнається судом доказами, але лише після проведення змагальної судової перевірки. Через те, що судові докази на момент їх формування проходять судові слухання, то вони стають відомими обом сторонам провадження. Саме наявністю такого відкритого слухання щодо доказів на початковому етапі розслідування вчені пояснюють прискорення досудового розслідування та

направлення справи до суду для винесення остаточного рішення.

У кримінальному процесі США одним із елементів досудового провадження є поліцейське дізнання, яке є попередньою перевіркою поліцією гласними і негласними методами інформації, що надійшла про злочин. Основним завданням здійснення дізнання є збір відомостей для обґрунтування ордеру на арешт чи обшук, збір інформації про злочин та особу, яка його вчинила.

Для вирішення зазначених завдань, поліцейський може проводити слідчі та інші процесуальні дії – отримувати пояснення, вилучати необхідні матеріали (предмети та документи) та здійснювати негласні оперативні заходи, складати висновки, зведені звіти, де формулює свої висновки. По завершенню цих дій, поліцейський подає письмовий звіт своєму керівнику, який перевіряє подані матеріали на правильність кваліфікації вчиненого. Окрім цього, керівник приймає рішення про передання матеріалів до суду для подальшого судового розгляду, або справа закривається через недостатність доказів [9].

Варто зауважити, що законодавству США відома диференційована форма кримінального провадження залежно від тяжкості вчиненого діяння. Зокрема, в англо-американській правовій системі за ступенем суспільної небезпеки виділяють такі види кримінально карних діянь: державна зрада, фелонія, місдемінор. Місдемінор (англ. *misdemeanour* – проступок) – категорія найменш небезпечних злочинів, що межують з адміністративним правопорушеннями. Відповідальність за такі діяння часто обмежується штрафом або короткостроковим ув'язненням [12].

Варто відмітити, що запровадження інституту кримінальних проступків у вітчизняному законодавстві та диференціація розслідування кримінальних правопорушень залежно від їх тяжкості дозволяє звільнити слідчих від розслідування кримінально карних діянь, які визнаються проступками, та зосередити їх увагу на розслідуванні злочинів, тобто тих діянь, якими завдано суттєвої шкоди особі, суспільству, державі [13, с. 138].

Висновки. Відповідно до кримінального процесуального законодавства Франції,

Німеччини та США дізнання є основною формою розслідування, яке поєднує в собі як елементи кримінальної процесуальної, так і оперативно-розшукової діяльності. Порівняльний аналіз кримінального процесуального законодавства країн романо-германської та англо-саксонської системи права дозволяє виявити тенденцію до диференціації кримінальної процесуальної форми та запровадження прискорених (спрощених) досудових проваджень. Такій диференційованій формі кримінального судочинства притаманні стислі терміни проведення дізна-

ння, яке спрямоване на збирання фактичних даних про обставини вчиненого кримінального правопорушення, що будуть підставами розгляду справи в суді.

Вищенаведене підтверджує доцільність запровадження в Україні спрощеної процедури досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання. Втім законодавча регламентація цього процесуального інституту потребує удосконалення, що передбачає необхідність урахуванням зарубіжного досвіду регламентації цього процесуального інституту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України : затв. указом Президента України від 8 квіт. 2008 р. № 311. *Офіційний вісник України*. 2008. № 27. Ст. 838
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>
3. Джига М. В., Баулін О. В., Лук'янець С. І., Стахівський С. М. Проведення дізнання в Україні. К. : МВС України, 1999. 136 с.
4. Баулін О. В., Карпов Н. С., Поповченко О. І., Савицький Д. О. Спрощене досудове провадження в Україні: історія, сучасність, перспективи: Навчальний посібник. К. 2004.: Нац. акад. внутр. справ України. 151 с.
5. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Становлення дізнання як виду процесуальної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. № 70. С. 424–429.
6. Михайлюк А.М. Функціональна структура досудового розслідування у КПК Франції та України (порівняльно-правове дослідження). *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 170–180.
7. Кримінально-процесуальний кодекс Франції від 02.03.2015 <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=14295>
8. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Верховна Рада України*. 1992. № 22. Ст. 303.
9. Молдован А.В., Савченко В.А., Садова Т.В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, США. Навчальний посібник. К.: Алерта. 2014. 334 с.
10. Головенко П., Спица Н. Уголовно-процесуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO) : науч.-практ. комментарий и перевод текста закона со вступительной статьёй профессора Уве Хелльманна «Введение в уголовно-процессуальное право ФРГ». Universitätsverlag Potsdam, 2012. 408 с. URL: <http://opus.kobv.de/ubp/volltexte/2012/6177/pdf/sdrs02.pdf>
11. Сучасний кримінальний процес країн Європи: монографія за ред. В. В. Луцика та В. І. Самаріна. Харків: Право, 2018. 792 с.
12. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 3 : К. – М., 2001. 792 с.
13. Хабло О.Ю. Удалова Л.Д. Процесуальна форма досудового розслідування кримінальних проступків. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.)*. Київ : НАВС, 2019. С. 138–140.